

Stinas

artiklar 28

INNEHÅLL

3 LOB

4-7 Grundlagarna

8 Theodor Hellman

9-11 Visste du att...?

12-13 Människans utveckling

14 Hönan kan lägga ägg utan tupp

15 Åbo Akademi

16-17 Dutch relaterat till Tyskland, Holland inte ett land

18 Nederländerna och Belgien

19 Filmtips

20-21 Strejk

22 Dygnsvila, nya bestämmelser

23 Alzheimer

24-25 Röda korset

26-27 Läkare utan gränser

28-29 Det kungliga datumet 15 september

30-31 När icke kungliga gifter in sig i kungafamiljen

32 Elektrolyter

33 Järnridån

34-35 Sjöhäst

LOB

Den 1 januari 1977 avkriminaliserades fylleri på allmän plats i svensk rätt. Brottet har sina anor i kungliga förordningar från 1700-talet.

D.v.s. sedan dess är det inte ett brott.

Då hade istället en annan lag kommit - Lag (1976:511) om omhändertagande av berusade personer m.m. (LOB), som är en vårdlag.

Majoriteten av alla frihetsberövanden sker med stöd av LOB. Cirka 60 000 personer omhändertas årligen.

Omhändertagen enligt Lob kan man bli av både polis och ordningsvakter, men ordningsvakter ska så snart som möjligt kämna över till polis). Du har alltså inte begått ett brott, utan du blir omhändertagen för att inte utgöra en fara för dig själv eller någon annan;

innan du hinner gå ut i trafik och bli påkörd, hamna i bråk och bli misshandlad eller misshandla.

Eller något annat.

Eftersom fylleri inte är ett brott syns ett omhändertagande enligt Lob alltså inte heller i belastningsregistret.

Polisens möjlighet att omhänderta berusade personer har gjort stor nytta och tros ha räddat många människors liv.

Men nästan 90% placeras i polisarrest, trots att detta enligt lagen ska vara det absolut sista alternativet. I första hand ska omhändertagna vårdas. Men då bör man vara motiverad till det.

Polisen tillåts alltså tolka och tillämpa lagen på ett sätt som inte överensstämmer med lagstiftarens tanke.

Trots de konsekvenser ett omhändertagande får, går det inte att få det prövat i domstol.

Polismyndigheten skriver en rapport om omhändertagandet där man informerar bl. a. Transportstyrelsen enligt (5 kap. 5 § Förordning om vägtrafikregister).

Uppgiften syns i vägtrafikregistret i 2 år. Ett omhändertagande enligt Lob kan alltså ev. äventyra det körkort du har och möjligheten att få körkortstillstånd.

KÄLLA: Wikipedia, lu.se, svjt.se

Grundlagarna

KÄLLA: riksdagen.se, Wikipedia, Facebook, svt.se

Grundlagarna är speciella lagar som innehåller reglerna för hur Sverige ska styras.

Svårare att ändra

Grundlagarna är svårare att ändra än andra lagar. Det ska finnas tid för eftertanke och konsekvenserna av en grundlagsändring måste vara extra genomtänkta. Tanken är att skydda demokratin. Riksdagen ska inte kunna fatta förhastade beslut som t. ex. begränsar människors fri- och rättigheter.

För att ändra en grundlag krävs att riksdagen fattar två likadana beslut och att det hålls ett riksdagsval mellan de 2 besluten. Väljarna ska kunna ta ställning till förslaget om grundlagsändring och välja den riksdag som tycker som de själva gör i frågan.

Om riksdagen har fattat ett första beslut om att ändra i en grundlag kan de besluta att en folkomröstning ska hållas. Resultatet av folkomröstningen är då bindande endast om en majoritet är emot förslaget. Då får riksdagen inte ändra i grundlagen. Möjligheten att folkomrösta om grundlagsändringar infördes 1980 men har aldrig använts.

Sveriges 4 grundlagar

Regeringsformen

Det har funnits skrivna regler för hur Sverige ska styras sedan 1300-talet.

Den första regeringsformen utfärdades 1634.

Den mest grundläggande grundlagen. Den beskriver, förutom hur landet ska styras, skyddet för alla medborgares fri- och rättigheter.

1809 kom en regeringsform som bl. a. slog fast att det skulle finnas en viss maktindelning mellan kungen och riksdagen.

Parlamentarism, d.v.s. att regeringen styr med stöd av parlamentet, riksdagen, började användas efter första världskriget. Men den skrevs in i regeringsformen först 1969.

All offentlig makt i Sverige utgår från folket och riksdagen är folkets främsta företrädare. Det står i regeringsformen – den grundlag som utgör grunden för vår demokrati. Regeringsformen beskriver hur landet ska styras, vilka demokratiska rättigheter medborgarna har och hur den offentliga makten ska fördelas.

Kungens makt har gradvis minskat genom åren. När den nuvarande regeringsformen trädde i kraft 1974 blev kungen utan politisk makt och fick bara symboliska uppgifter.

Statsskickets grunder

Regeringsformen börjar med grunderna för statsskicket och slår fast att all offentlig makt utgår från folket. Det betyder att medborgarna är med och bestämmer genom de politiker som väljs in i riksdag, kommuner och regioner. Detta kallas representativ demokrati. I inledningen står också att det är riksdagen som stiftar lagar, att det är kungen eller en regerande drottning som är statschef, att regeringen styr riket och att domstolarna ska vara opartiska.

Medborgarnas grundläggande fri- och rättigheter har en central placering i regeringsformen. Det är t. ex. här det står att alla medborgare har yttrandefrihet, mötesfrihet, demonstrationsfrihet, föreningsfrihet och religionsfrihet. Det är också här det tas upp exempelvis att dödsstraff och diskriminering p.g.a. etniskt ursprung, hudfärg, sexuell läggning eller kön inte är tillåtet i Sverige.

Regeringsformen beskriver övergripande hur riksdagen ska väljas och hur riksdagens arbete ska gå till. Hur en regering bildas och regler för regeringens arbete står också. Här finns regler för vad som bara får beslutas av riksdagen och vad regeringen får besluta om. Dessutom beskrivs t. ex. hur riksdagen kan ändra i grundlagen.

En av riksdagens uppgifter är att kontrollera och granska regeringen. Det är regeringsformen som slår fast hur riksdagens roll som kontrollmakt ser ut.

I lagen finns också regler för internationella samarbeten samt regler för domstolar och myndigheter.

Att Sveriges kommuner ska vara självstyrande, står också i regeringsformen.

Successionsordningen

Sveriges äldsta nu gällande grundlag.

Kung Carl XVI Gustaf är Sveriges nuvarande statschef. Att Sverige ska ha en kung eller drottning som statschef (monarki) slås fast i regeringsformen. Men det är i successionsordningen som reglerna för vem som kan arva tronen finns.

Här regleras tronföljden till den svenska tronen, alltså vem som kan bli regent (kung eller regerande drottning). Lagen antogs av 1810 års riksdag och gjorde att huset Bernadotte blev berättigade att inneha Sveriges tron. Kungen är Sveriges statschef men har endast representativa uppgifter och saknar politisk makt.

Kvinnlig och manlig tronföljd

Barn och barnbarn i rakt nedstigande led till kung Carl XVI Gustaf har rätt att arva tronen. Äldre syskon och deras barn har företräde framför yngre syskon och deras barn.

Ända fram till 1979 hade Sverige manlig tronföljd. Då beslutade riksdagen att även en kvinna ska kunna arva tronen och därmed också bli statschef.

För några år sedan beslutade dock kungen att endast Kronprinsessans 2 barn ska vara tronarvingar.

Den svenska tronföljden regleras i successionsordningen, som är en av Sveriges grundlagar.

Tronföljden avgör inte bara vem som skall ta över tronen om den regerande monarken avlider eller abdikerar (avsäger sig tronen), utan också vem som tar vid som vikarierande statschef om ordinarie statschef är sjuk, utomlands eller på annat sätt otillgänglig.

Sedan 1980 ärver det äldsta barnet tronen oberoende av kön.

Successionsordningen reglerar att därefter ärver monarkens syskon och barn tronen i ordningsföljd. Vad som ska gälla om en svensk kung eller regerande drottning dör eller abdikerar och det inte finns någon tronföljare, regleras i regeringsformen.

Den 7 oktober 2019 beslutade kungen om förändringar kring vilka av hans familjemedlemmar som skulle tillhöra det kungliga huset, alltså vara arbetande kungligheter. Av barnbarnen är det nu endast Prinsessan Estelle, som är 2:a i tronföljden efter sin mamma, Kronprinsessan Victoria. Prins Oscar är nummer 3 i tronföljden. I och med förändringen ingår Prins Carl Philips och Prinsessan Sofias samt Prinsessan Madeleine och Christopher O'Neills barn inte i tronföljden.

Tryckfrihetsförordningen

Anger att vi fritt och ocensurerat får ge ut böcker, tidningar och andra tryckta skrifter. Den ger också alla medborgare rätt att ta del av dokument hos myndigheter och domstolar.

Redan 1766 fick Sverige en lag om tryckfrihet, som sa att alla har rätt att skriva, trycka och publicera texter om nästan vad som helst. Före 1766 var Sverige ett land med censur. Det var bara tillåtet att skriva och trycka sådant som makthavarna höll med om.

Sverige blev det första landet i världen som inför en lag för tryckfrihet. Länge hade flesta hem bara 2 böcker, Bibeln och Psalmboken, men i takt med att hindren för det fria ordet togs bort, tekniken utvecklades och läskunnigheten ökade växte bokmarknaden.

Tryckfriheten är en viktig demokratisk rättighet i Sverige. Den ger alla rätt att fritt ge ut böcker, tidningar och tidskrifter. Myndigheterna har ingen rätt att i förväg granska eller censurera det som skrivs.

Man har rätt att sprida vilken information man vill i tryckt form så länge lagen följs. Samtidigt som tryckfrihetsförordningen ger rätten att uttrycka sig fritt skyddar den mot bl. a. förtal och kränkningar. Om något skrivs som kan betraktas som hets mot folkgrupp, t. ex. rasistiska inlägg, eller publicerar bilder med sexuellt våld kan det räknas som brott mot tryckfrihetsförordningen.

Det kan också vara ett brott att publicera något som skadar staten och samhället och som innebär t. ex. spioneri.

Offentlighetsprincipen

Innebär att alla har rätt att ta del av allmänna handlingar som inte omfattas av sekretess.

Offentlighetsprincipen är en garanti för att den som vill ska kunna få insyn i riksdagens, regeringens, myndigheternas och kommunernas arbete.

Alla har rätt att vända sig till en myndighet och begära ut en allmän handling. Den som begär ut en handling behöver inte säga sitt namn eller vad man ska använda handlingen till.

Yttrandefrihetsgrundlagen

Sveriges yngsta grundlag, kom 1991. Skyddar rätten att sända radio och tv och att publicera texter, bilder och filmer på internet. Tillsammans med tryckfrihetsförordningen skyddar alltså yttrandefrihetsgrundlagen folkets yttrande- och åsiktsfriheter. Antogs 1991 och är Sveriges yngsta grundlag. Innehåller precis som tryckfrihetsförordningen bestämmelser om rätt att sprida information och om förbud mot censur.

I Sverige har man rätt att säga nästan vad man vill. Man har rätt att uttrycka sin åsikt i radio, i tv och på webben. Där står också vad som inte är tillåtet, som t. ex. att förtala eller kränka en annan person.

Yttrandefrihetsgrundlagen har vuxit i takt med att nya medier har utvecklats. Om något förmedlas som kan ses som hets mot folkgrupp eller sexuellt våld kan det räknas som brott mot yttrandefrihetsgrundlagen. Det gäller också om staten eller samhället skadas genom att något publiceras som innebär t. ex. spioneri.

Radio, tv, film och nya medier

Gäller för radio, tv, film, ljud- och bildupptagningar, video och cd-skivor samt webbplatser och bloggar som har ett journalistiskt syfte. Den som har en sådan webbplats med en ansvarig utgivare kan ansöka om ett utgivningsbevis som ger webbplatsen grundlagsskydd.

Censur är inte tillåtet

Myndigheterna får inte förhandsgranska det som sänds i radio, i tv eller via annan teknisk upptagning. Undantaget är film på bio som är det enda massmedium som får förhandsgranskas av staten. Statens medieråd kan sätta en åldersgräns för filmer som visas på bio för barn och ungdomar.

Theodor Hellman

Född 14 september 1877 i Holmsund utanför Umeå, död 5 juni 1958 i Härnösand. Grundaren och eldsjälens bakom friluftsmuséet Murberget i Härnösand.

Han var gift med Wendela Hellman (som jag skrivit om tidigare) och far till Bo Hellman (f. 1912).

Biografi

Hellman avlade studentexamen vid Härnösands läroverk våren 1897 och påbörjade sina akademiska studier i humaniora vid Uppsala universitet samma höst. Fil.kand. 1905, Fil.lic. (efter fil. kand. Numera är det i de flesta fall fil. mag.) 1908 på en avhandling i filosofi, därefter adjunkt vid Härnösands läroverk samma år, samt folkskoleinspektör 1912.

Han var en av grundarna av Norrländska studenters folkbildningsförening vid Norrlands nation i Uppsala 1905 samt dess förste ordförande. Genom föreningens verksamhet anordnades hembygdskurser och föreläsningar över hela Norrland och detta bidrog starkt till grundandet av många lokala norrländska hembygdsföreningar under åren före första världskriget. Föreningen startade också en småskriftserie i olika ämnen, oftast med anknytning till Norrland.

Hellman blev 1909 intendent för de kultur- och naturhistoriska samlingarna som Västernorrlands läns musei-sällskap (grundat 1880) samlat i Härnösand, samt sekreterare i Föreningen för Norrländsk hembygdsforskning.

1913 lade Theodor Hellman grunden till friluftsmuseet på Murberget i Härnösand med ambitionen att göra det till ett Skansen för Västernorrlands län. Han var Murbergets intendent fram till 1946 och medverkade även under sin aktiva tid till att landsarkivet förlades till Härnösand.

Han publicerade många skrifter inom hembygdsforskning och 1918 startade han Arkiv för norrländsk hembygdsforskning, vars redaktör han förblev fram till 1942.

Utmärkelser

Hellman blev korresponderande ledamot av Gustav Adolfs akademien 1941 och samma år hedersledamot av Norrlands nation i Uppsala.

Han utsågs 1942 till filosofie hedersdoktor vid Uppsala universitet.

Theodor Hellmans väg finns på Murberget, nära folkhögskolan och Länsmuséet.

KÄLLA: Wikipedia

Visste du att...?

KÄLLA: Wikipedia, Youtube, bl.uk, gourmettroll.se, oml.se, viaconto.se, Facebook, wilsonvanessas.blogg.se, tele2.se

Amorbågen

Mellan näsan och överläppen går en fåra (näsfåran på svenska, latin *philtrum*). Den gör att överläppens kontur liknar en pilbåge.

Bågen kallas amorbbåge.

Det är där ansiktets 3 delar möts när ansiktet bildas under fosterstadiets första 3 månader. På människan är den en utvecklingsrest utan egentlig funktion förutom att den ger munnen sin form.

Google äger flera domäner som liknar Google för att leda folk dit vid fel-skrivningar, t. ex. Gooogle, Gogle, Googel.

Det lönar sig att förvara honungen i rumstemperatur på köksbänken eller i köksskåpet. Man bör inte förvara den i kylskåpet eller i en fuktig källare, för honungen tar lätt åt sig fukt och lukter.

En genomsnittlig person låser upp sin mobil 110 gånger per dag.

66% av världens befolkning har aldrig sett snö i verkligheten.

Kalle Anka var länge förbjudet i Finland eftersom han inte har byxor.

Det skulle ta 40 år att fylla Globen med vatten från en vanlig vattenkran.

Procentuellt innehåller en gurka mer vatten än Atlanten.

Finland och Nordkorea separeras av enbart ett land: Ryssland.

Getingar är de djur i Sverige som orsakar att flest människor dör.

Till skillnad från zebrans skinn som är svart är tigerns också streckat, inte bara pälsen.

Stängen under lösgodishyllorna är egentligen till för att man ska nå till högsta hyllan.

Under 70 år tar man cirka 600 miljoner andetag, hjärtat slår cirka 125 miljoner slag och du blinkar cirka 135 miljoner gånger.

Det regnar diamanter på Saturnus och Jupiter. Diamanterna skapas först när kolatomer, som bland annat bildas i blixstormar, faller djupare ned i atmosfären där trycket och temperaturen pressar ihop atomerna till diamant.

Konsten att trycka böcker var en revolutionerande uppfinning när den kom på 1400-talet. Tekniken innebar att lösa bokstäver, "typer", sattes samman till ord och meningar, färgades och trycktes på papper. På detta sätt trycktes böcker och tidskrifter ända fram till 1970-talet (!), då tekniken ersattes med filmremsor och senare datorteknik.

KÄLLA: viaconto.se, veckorevyn.com, hunaja.net, illvet.se

Människans utveckling

En grupp primater (se tidigare häfte) förändrades till att ha de egenskaper som människan har idag.

Biologiskt definieras människan (den moderna människan) som primat av arten *Homo sapiens*, av vilken den enda nu levande underarten är *Homo sapiens sapiens*.

I allmänhet betraktas denna underart även som den enda levande av släktet *Homo* (människor).

Det är helt klarlagt att människans närmaste nu levande släktingar är de afrikanska människoaporna, schimpanser och gorillor och nästan helt säkert att schimpanserna är närmare släkt med oss än med gorillorna. Traditionellt har människans släktgren fått utgöra en egen familj, Hominidae, medan schimpanser, gorillor och orangutanger, klassificerats som familjen Pongidae (aporna har jag skrivit om förut). I denna klassificering kallas vi för hominider. Dock blir det allt vanligare bland forskare att utsträcka familjen Hominidae till att även omfatta de apor som tidigare ingick i Pongidae, och låta människans släktgren bli underfamiljen Homininae inom Hominidae. Vi blir homininer.

Det är även försvarbart att hävda att schimpanserna borde ingå i vårt släkte *Homo*, så att de 2 arterna vanlig schimpans (*Pan troglodytes*) och dvärgschimpans (*Pan paniscus*, kallas även bonobo) borde omklassificeras som *Homo troglodytes*

respektive *Homo paniscus* eftersom de är så nära besläktade med människan.

Skillnaden mellan människa och schimpans är cirka 10 gånger större än skillnaden mellan 2 människor som inte är släkt med varandra.

Det mest berömda människofossiliet är "Lucy". Lucy är ett skelett som hittades i Afarområdet i Etiopien 1974. Fossiliet är cirka 3,2 miljoner år gammalt och tillhör arten *Australopithecus afarensis*. Denna art är känd från flera fyndplatser.

Det enda tidiga släkte jag på rak arm kan är neandertalare. De hade en kraftig benstomme, de hade större muskelmassa än vi och vägde trots sin kortare längd i genomsnitt 25% mer än nutidsmänniskan.

Hjärnan motsvarade i genomsnitt 1,45 liter mot våra 1,34 liter. Även ögonen var större, vilket troligtvis gjorde deras syn var bättre än vår.

Neandertal (före 1901 stavat Neanderthal, på svenska även Neanderdalen) är en dal utgrävd av floden Düssel mellan Erkrath och Mettmann, norr om Köln i Nordrhein-Westfalen i västra Tyskland. Dalen är känd som fyndplats för det första identifierade fossiliet efter en neandertalmänniska, som hittades i ett kalkbrott i dalen 1856. Neandertal har sitt namn efter teologen och psalmförfattaren Joachim Neander (1650-1680), som bodde i trakten.

Neandertalare

En metafor är ett bildligt uttryck (se exempel på. s 33)

En allitteration är en retorisk stilfigur med upprepning av ett ljud (fonetisk parallellism) från början av ett ord till början av ett annat ord. Det kan jämföras med rim, där ord slutar med samma ljud.

Ett palindrom är ett ord eller en mening som blir lika om man läser dem baklänges. ”Sirap i Paris” och ”Ni talar bra latin” är klassiska palindromer.

KÄLLA: so-rummet, Wikipedia, isof.se

Hönan kan lägga ägg utan tupp

En höna kan lägga ägg utan att vara befruktad av en tupp.

Men för att en kyckling ska utvecklas i ägget krävs att hönan är befruktad. Tuppen gör också att det blir lugnt i hönsgården.

Hur skapar hönsen ägg?

Om du nyligen har blivit hönsägare kanske du undrar hur det egentligen går till när hönsen lägger ägg? Här går vi igenom de fascinerande stegen i äggläggningssprocessen.

Steg 1: ljus

Äggproduktionen börjar i hönans öga. När solens ljus kommer in i ögat aktiveras den ljuskänsliga tallkörtelns som sitter precis bredvid ögat. Detta startar i sig en process som gör att ett ägg släpps från hönans äggstock. Ljuskänsligheten är en av anledningarna till att höns lägger färre ägg under vintern.

Steg 2: gulan

Hönans enda äggstock innehåller tusentals potentiella äggceller. När hönan är gammal nog att börja värpa kommer de börja utvecklas till vad som sedan blir äggulan. Vid det här laget är äggcellerna separerade och sitter i äggblåsor, men när de är redo släpper de blåsan och förflyttar sig ut ur äggstocken och ner i äggledaren.

Denna process, ägglossning, sker ungefär var 25:e timme och börjar vanligtvis igen cirka en timme efter att det förra ägget värpts.

Steg 3: vitan

Gulan rör sig alltså in i äggledaren, och det är här som ägget befruktats om en tupp har uppvaktat hönan.

Äggets utveckling ser dock likadan ut oavsett om det är befruktat eller inte. Gulan rör sig genom delar av ledaren, magnum och istmus och det är där äggvitan skapas. Den fungerar som ett tunt membran runt gulan som håller allting på plats.

Äggsnoddarna, 2 spiralband av vävnad, ser till att gulan håller sig i mitten av vitan och det hela börjar se ut som ett ägg.

Steg 4: skalet

Ägget får sitt skal med hjälp av skalörteln i livmodern. Det tar cirka 20 timmar att skapa skalet, så detta är den mest tidskrävande delen av processen. Innan ägget rör sig vidare för sista gången skapas ett yttre lager för att skydda ägget från bl. a. bakterier. När ägget är klart puttar skalkörteln ut det ur äggledaren till kloaken, delen där tarmen och fortplantningsorganen möts.

Åbo Akademi

I intervju med Johan Becker i Öbackabrus nr 33 juni 2021 och 34 september 2021 nämndes Åbo Akademi, världens enda svenskspråkiga universitet utanför Sverige.

Åbo Akademi är hela Finlands svenska mångvetenskapliga universitet med campus i tvåspråkiga städerna Åbo och Vasa.

Forskningen och utbildningen är internationellt erkänd och genom gränsöverskridande samarbeten fungerar Åbo akademi som Nordens port till Finland.

I september 2023 hade man sammanlagt 5 700 studerande och 1 100 anställda.

KÄLLA: abo.fi

Dutch relaterat till Tyskland, Holland inte ett land

Den här artikeln hade blivit bättre på engelska, men här blir det på svenska.

Att språket nederländska och folket nederländare kallas dutch på engelska är som jag misstänkte relaterat till Tyskland. Tyskland heter Deutschland på tyska och Duitsland ("Däutslant") på nederländska.

Det är sant att Dutch och Deutsch ser ut och låter lite likadant och det fanns en koppling. Men inte längre.

Så låt oss reda ut det här en gång för alla.

Hur orelaterat dutch och Nederländerna (the Netherlands) än kan tyckas finns kopplingar. Ordet hänvisar bl. a. till det gammalengelska *peodisc* ('belonging to the people') som användes för att hänvisa till germanernas språk (istället för latin).

Som en konsekvens över tid använde engelsktalande ordet 'Dutch' för att hänvisa både till människor från Nederländerna och Tyskland.

'High Dutch' hänvisade till människor i bergsregionen (nu södra Tyskland). 'Low Dutch' till människor från slättlandet (nu Nederländerna).

Inom det heliga romerska riket användes ordet 'Netherlands' vida om människor från den lågliggande ('nether') regionen ('land'). Så fick 'Konungariket Nederländerna' sitt namn när det blev ett eget land 1815.

Nederländerna och Holland

Många kallar av misstag Nederländerna för Holland, men Holland var fram till 1840 en region i Nederländerna, sedan dess uppdelad i Nord- och Sydholland (Noord Holland med huvudstaden Amsterdam och Zuid Holland med städerna Haag och Rotterdam). De är 2 av landets 12 provinser (en annan kommer på nästa uppslag).

Allt går återigen tillbaka till gammalengelska.

Ursprungligen med syfte på folket från Nederländernas norra region, betydde 'Holland' bokstavlingen 'träland'.

Men över tid började engelsktalande av misstag associera det med hela landet.

På medeltiden kallades Dutch Dietsc eller Duutsc.

Som tidigare nämnt var det historiskt likvärdigt med det tyska Deutsch och betydde helt enkelt "folkets språk" (latin betydde "religionens och lärandets språk").

Formen Duutsc lånades till engelskan och det födde det moderna 'Dutch'. Vad många inte vet är att det officiella namnet på språket faktiskt är Nederlands på nederländska och Netherlandic på engelska.

Hursomhelst, nederländare kallar även språket Hollandse (holländska).

Standardspråket är till stor del baserat på dialekten i den gamla provinsen Holland.

Trots att de båda är Västgermanska språk, är Deutsch (tyska) och Dutch (nederländska) inte samma språk. Det är sant att de har en hög grad av likhet, men olika influenser genom historien gjorde att de låter ganska olika.

Dock verkar det som att några lokala nederländska dialekter är mycket närmare tyskan än de är lika standard-nederländska. Så att kunna ett av språken hjälper dig definitivt att lära dig det andra.

Jag har testat. Först med den belgiska varianten flamländska live och senare med nederländska på Youtubeklipp. Av flamländskan förstod jag i princip ingenting då, för drygt 20 år sedan. Av en timmes konversation på nederländska idag förstår jag åtminstone över hälften.

KÄLLA: mondly.com

Mycket folk på liten yta

Nederländerna har 17,5 miljoner invånare.

Grannlandet i söder, Belgien har 11 miljoner.

Sverige har 10,5 miljoner.

Nederländerna är stort som Skåne (1,43 miljoner invånare) och Småland (754 000 invånare) tillsammans.

Belgien är stort som Småland.

Namnet Nya Zeeland

Zeeland ("Zeilant") är en provins vid havet i sydvästra Nederländerna (ringen) med 381 843 invånare. Huvudort är Middelburg.

Provinsen har givit namn åt önationen Nya Zeeland (Nieuw-Zeeland eller Nieuw Zeeland, "Nju Zeilant", på nederländska), som upptäcktes av en nederländsk expedition ledd av Abel Tasman 1642.

Tasman gav uppenbarligen också namn till den australiensiska ödelstaten Tasmanien och Tasmanhavet mellan Australien och Nya Zeeland.

Nederländska zee och engelska sea betyder båda hav. Den engelska stavningen Zealand var ett försök av upptäcksresande James Cook att göra namnet lite mer engelskt. Men man behöll alltså z.

FILMTIPS

Lantisar

Skådespelare

Ellen Helinder

Peter Sjöquist

Christoffer L. Jonsson

Molly Flemström

Premiär 31 augusti 2019 (Sverige)

Speltid 83 minuter

Land Sverige

Språk Svenska

Lantisar är en svensk dramafilm som hade premiär i Sverige den 31 augusti 2019. Filmen är regisserad av Malin Dahl, som även skrivit manus tillsammans med Johnny Wernersson.

Handling

Madde bor i Stockholm och lever ett storstadsliv. En dag får hon ett brev från sin pappa som ber henne komma hem till honom på landet.

Omdöme

Absolut den bästa film jag sett av och med storstadsbor som försöker skildra livet på landet. Det här har de gjort riktigt bra. Flera klasser bättre än konkurrenter i kategorin (storstadsbor som försöker skildra livet på landet alltså). Att jag inte kände till en enda av skådespelarna kanske var bra, en anledning till att inte ha några förväntningar (förutom den lilla skepsisen av ovanstående anledning).

Rollista (i urval)

Ellen Helinder – Madeleine (Madde)

Peter Sjöquist – Leif

Christoffer L. Jonsson – Jonas

Molly Flemström – Saga

Isabel Linander – Anna

Anette Sevreus – Pia

Rolf Jenner – Gunnarsson

Robin Wohlin – Krukmakare

Erik Särner – Avvisat ragg

Ebba Ståhl – Madeleines mamma

Petter Roman Waldemarsson – Ragget

Strejk

Att strejka innebär att man vägrar att arbeta och har länge varit anställdas mest markanta sätt att strida i en arbetskonflikt. Vid en strejk kan inget eller bara ett begränsat arbete utföras på arbetsplatsen och det påverkar därför arbetsgivaren på ett omedelbart sätt.

Ibland händer det att hela yrkesgrupper strejkar samtidigt med facken då de inte upplever att de får den lön eller de arbetsvillkor som de tycker sig ha rätt till. Dessa strejker regleras i avtal mellan fackförbunden och olika arbetsgivarorganisationer som bl. a. behandlar under vilka former de båda parterna ska strida för sin sak.

Vid en strejk använder fackförbunden pengar som de sparar i en s. k. strejk-kassa eller konfliktkassa. När det blir strejk kan du som är medlem i ett fackförbund genom dessa kassor få en viss ekonomisk ersättning.

Strejkrätt

Rätten att strejka står med i den svenska grundlagen. Det är alltså en rättighet i Sverige att få gå ut i strejk. Om det uppstår en konflikt på en arbetsplats kan de anställda och facket alltså välja att gå ut i strejk för att värna om sina rättigheter på arbetsplatsen. Strejken ses ofta som en sista utväg för att trygga anställningsvillkor.

Varsel om strejk

Fackföreningen måste varsla om strejk senast 7 arbetsdagar innan medlemmarna tas ut i strejk. Att varsla innebär att man förvarnar arbetsgivaren om att en strejk kan vara på väg om parterna inte kommer överens. Under dessa 7 arbetsdagar kan de både parterna komma överens, då ställs strejken in.

Omfattning

När fackföreningen varslar om strejk måste de även meddela hur strejken kommer att gå till. Alltså vilka som omfattas av strejken och om det handlar om strejk eller övertidsblockad. Övertidsblockad innebär att ingen utför något övertidsarbete på arbetsplatsen.

Strejken regleras i avtal mellan fackförbundet och arbetsgivarorganisationen. Om dessa avtal och regler inte följs kallas strejken för en vild strejk - som kan leda till rättsliga åtgärder då det handlar om avtalsbrott.

Vanliga tillfällen då arbetstagare tas ut i strejk är om det blir konflikt under avtalsförhandlingar, om arbetstagarna kräver ett kollektivavtal eller i sympati med andra konflikter och fackförbund.

Den absolut vanligaste anledningen till strejk är när det uppstår en konflikt under avtalsförhandlingar, även kallat avtalsrörelse.

Begränsad strejkrätt

Det finns dock vissa regler för när man kan gå ut i strejk och inte och hur det får gå till.

Ingen strejk under rådande kollektivavtal. Denna lagändring trädde i kraft så sent som i augusti 2019.

Ändringen kom upp i riksdagen efter en långdragen strejk i Göteborgs hamn där de anställda strejkade för att få till ett kollektivavtal. För att undvika lika långdragna och komplicerade konflikter i framtiden togs förslaget fram och klubbades till slut igenom.

Den begränsade strejkrätten gör det något svårare för anställda och fackförbund att ta till strejk, men det är fortfarande fullt lagligt att strejka om reglerna och avtalen följs.

Legitimerade yrken i vården får inte strejka på samma sätt som t. ex. busschaufförer eller snickare får göra. Det är samhällsfarligt.

Offentligt anställda (statligt, landstings- och kommunanställda) får inte strejka för att påverka verksamhetens mål, omfattning, inriktning eller kvalitet.

Exempel på undantag och konsekvenser

Jag gick delar av min gymnasieutbildning i RH-klass (liten klass med bara rörelsehindrade elever), men på ett vanligt gymnasium. Under kommunalstrejken 2003 innebar det t. ex. att vi tillsammans med särskolan fick äta i matsalen, som inte övriga elever fick (de stod utanför matsalen och tittade på oss). Men eftersom lokalvårdarna strejkade (antagligen också varför inte alla fick äta i matsalen) blev det snart sanitär olägenhet, så då fick ingen elev vara på skolan längre. Självstudier gick som det gick och elevhemspersonal är ju inga lärare, så det blev till att klara sig bäst man kunde.

KÄLLA: fackforbund.nu,
vardforbundetbloggen.se, slf.se, ekonomifakta.se, arbetet.se

Dygnsvila, nya bestämmelser

Från 1 oktober 2023 gäller som huvudregel att alla medarbetare i kommuner och regioner ska ha minst 11 timmars sammanhängande dygnsvila under varje 24-timmars-period, och att arbetspass ska följas av dygnsvila.

Arbetsgivaransvaret

De nuvarande bestämmelserna i Allmänna bestämmelser måste förändras och anpassas till de skyddsregler som finns om minsta dygnsvila i EU:s arbetstidsdirektiv. Detta görs efter att EU kommissionen uppmärksammat att det finns brister i avtalet avseende reglering om dygnsvila.

Eftersom det handlar om att säkerställa ett lagstadgat minimiskydd är kan man inte komma överens om eller besluta om avvikelser från de avtalade bestämmelserna om dygnsvila på lokal nivå.

Undantag ges i vissa fall

Viss möjlighet till undantag från regler om minst 11 timmars dygnsvila finns i ”Allmänna bestämmelser”. Möjligheten att göra undantag är mycket restriktiv och kan bara bli aktuell i verksamheter som har uppdrag att skydda liv, hälsa och säkerhet. Varje undantag förutsätter dessutom att det inte är möjligt att klara bemanningen på annat sätt. För att skydda medarbetare som får förkortad dygnsvila görs inför regler om hur kompenserande vila ska förläggas.

KÄLLA: skr.se

Direkt konsekvens för brukare

Den årliga Finlandskryssningen sedan 20 år tillbaka är höjdpunkten för många, men årets resa kan p.g.a. arbetstidsreglerna bli den sista, då man som anställd inte får övernatta.

KÄLLA: aftonbladet.se

Alois Alzheimer

Av alla sjukdomar och diagnoser med namn efter personer är nog en av de mest kända Alzheimer.

Vem var doktor Alzheimer?

Alois Alzheimer föddes 1864 i Markbreit i Bavaria i södra Tyskland. Han utmärkte sig i vetenskap i skolan och han studerade medicin i Berlin, Aschaffenburg, Tübingen. Han tog examen i Würzburg 1887.

Han arbetade som psykiatiker. I början av 1900-talet arbetade han vid ett mentalsjukhus i Frankfurkt där en av hans patienter utmärkte sig.

En 51-årig kvinna hade symptom som skilde sig från de övriga, bl. a. glömde hon bort saker hela tiden.

Minnet blev bara sämre och sämre fram till hennes död 1906.

Vid obduktionen fann doktor Alzheimer en allvarligt skadad hjärna med 2 framträdande drag. Mellan de döda nervcellerna såg han mängder av mikroskopiskt små klumpar, senila plack.

Inne i själva cellkroppen fanns något som liknande små garnnystan.

Alois Alzheimer upptäckt publicerades och kallades presentil demens.

Det ändrades senare och diagnosen fick bära hans efternamn: Alzheimers sjukdom.

Alzheimers sjukdom ansågs länge vara relativt sällsynt och endast drabba personer i medelådern. Under 1970-talet upptäckte man att även äldre personer med liknande symptom hade samma hjärnförändringar som Alois Alzheimer konstaterat.

KÄLLA: demenscentrum.se, alzint.org

Röda Korset

Grundande

Röda Korset kom till på initiativ av schweizaren Henry Dunant, som hjälpte sårade soldater i slaget vid Solferino 1859 (Solferino ligger i norra Italien) och sedan lobbade* politiska ledare att vidta mer åtgärder för att skydda krigsoffren.

Hans 2 huvudidéer var ett fördrag** som skulle förplikta arméer att ta hand om alla sårade soldater och för att skapa nationella organisationer som skulle hjälpa den militära sjukvården.

Organisationens namn och symbol hänger ihop med att Dunant var just schweizare. Han vände på den schweiziska flaggans färger och så var organisationens namn och symbol uppfunnet (den röda färgen har lite olika nyans).

Det röda korset på vit bakgrund har även blivit internationell symbol för soldater med uppgift att sjukvårda och sjukhus.

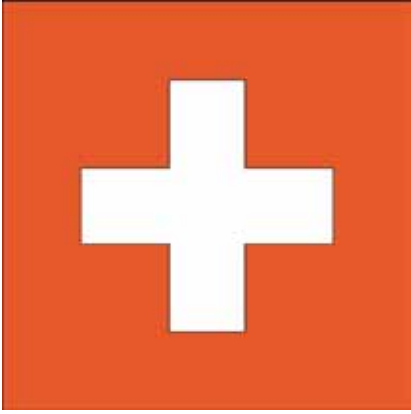
Förutom att hjälpa i strid, i nöd och samla in pengar har Röda Korset second handbutiker.

I skrivande stund (14 september 2023) har Svenska Röda Korset hjälpinsatser i bl. a. Libyen och Marocko.

* Lobbying, lobbyism eller lobbning (av engelska: lobby), alt. påtryckning, innebär politiskt påtryckningsarbete, d.v.s. att professionella företrädare för intressegrupper och särintressen i organiserad form framför sina åsikter till politiska makthavare. Lobbyister kan t. ex. vara anställda som PR-konsulter eller ombudsmän.

** Fördrag är skriftliga överenskommelser, vanligtvis mellan stater och internationella organisationer, men kan även slutas mellan t. ex. stater och urfolk.

KÄLLA: Youtube, icrc.org, rodakorset.se

Läkare Utan Gränser - en oberoende medicinsk hjälporganisation

KÄLLA: lakareutangranser.se

Läkare Utan Gränser är en medicinsk humanitär organisation som räddar liv och lindrar nöd där man behövs mest. Sedan 1971 har de bistått människor som drabbats av kriser, krig och naturkatastrofer, oavsett politisk åsikt, religion eller etnisk tillhörighet.

Läkare Utan Gränser (Médecins Sans Frontières, MSF) startades 1971 i Paris av en grupp läkare och journalister. De ansåg att det behövdes en oberoende hjälporganisation som talade ut om övergrepp och missförhållanden och satte människor före politik. Idag arbetar Läkare Utan Gränser i över 70 länder runt om i världen.

Sjukvård och humanitär hjälp

Som medicinsk hjälporganisation sätter de alltid patienten först. De är neutrala och tar inte ställning i väpnade konflikter.

De är oberoende och låter sig inte styras av politiska, ekonomiska eller religiösa intressen. Över 95% av de totala inkomsterna världen över kommer från privata givare, inte från statliga organ. Detta gör att de själva har frihet att bedöma var insatserna behövs mest och inte styrs av andra intressen.

Verksamheten är framför allt medicinsk, men man bistår även med förnödenheter och rent vatten i akuta humanitära kriser.

Vi arbetar utifrån medicinsk-etiska principer och tar särskild hänsyn till principen att ge vård utan att orsaka skada för någon människa eller grupp. Vi respekterar patienternas integritet och patientsekretess samt deras rätt till informerat samtycke. Organisationen behandlar patienterna med respekt och värdighet, inte minst när det gäller olika kulturella och religiösa uttryck.

Genom att arbeta enligt dessa principer strävar man efter att bistå alla patienter med kvalitativ medicinsk vård.

Kommunikation och påverkan

Organisationen arbetar ofta på platser som sällan får internationell uppmärksamhet och de anställda möter ofta människor som utsatts för våld, övergrepp och försummelse.

Som humanitär organisation har Läkare Utan Gränser till uppgift att höja rösten om övergrepp och missförhållanden man ser och att vara en katalysator för förändring. Detta gör man bl. a. genom press- och informationsarbete, lobbying (se förra upplaget) och kampanjer.

I de fall då man bevittnar extrema fall av våld mot individer eller grupper använder man ibland möjligheten att tala ut offentligt för att få världen uppmärksam på det oacceptabla lidandet man ser. Ofta handlar det om att de drabbades tillgång till livräddande medicinsk vård hindras, att sjukvårdsinrättningar utsätts för hot eller attacker, att kriser glöms bort eller ignoreras eller att den hjälp som finns till hands för de drabbade är bristfällig eller missbrukas.

Kända exempel på när man talat ut för att mobilisera det internationella samfundet är t. ex. i samband med folkmordet i Rwanda, massakern i Srebrenica på 90-talet och senast under den stora ebolaepidemin i västafrika.

Mottagit Nobels fredspris

1999 fick Läkare Utan Gränser ta emot Nobels fredspris. Priset var ett erkännande av våra medarbetare och det medicinska hjälparbete vi utfört i över 80 länder. Utmärkelsen kom i en tid när allt fler civila blir måltavlor i krig och när de humanitära principerna är under angrepp. För våra medarbetare världen över var det viktigaste med priset att det var ett erkännande av alla människors rätt till humanitär hjälp och sjukvård.

Prispengarna valde vi att använda till Accesskampanjen - vårt arbete för att alla människor ska få tillgång till de läkemedel de behöver för att överleva.

Kuriosa: Doktor Johan Steen i SVT-serien Skärgårdsdoktorn kom från arbete för Läkare utan gränser i Afrika. På bilen sitter ett klistermärke med organisationens logga.

Det kungliga datumet 15 september

Arvprins Gustaf Adolf dog i flygolycka 26 januari 1947, när sonen Carl Gustaf var knappt 9 månader. Carl Gustaf blev då Kronprins.

Han blev då Sveriges nya konung, Carl XVI Gustaf.

När hans farfar, Kung Gustaf VI Adolf, dog den 15 september 1973, var Kronprinsen 27 år.

Samma dag föddes Olof Daniel Westling. 37 år senare blev han officiellt svärsonen och kollegan Prins Daniel.

Den 15 september 1984 föddes Storbritanniens Prince Harry (egentligen Henry).

KÄLLA: svenskdam.se

När icke kungliga gifter in sig i kungafamiljen

Prins Daniel var länge den enda i kungafamiljen som hade ett efternamn, Westling, eftersom han redan hette det när han gifte sig med kronprinsessan Victoria. Så av folkbokföringsmässiga skäl står han skriven med Bernadotte som efternamn och Westling som mellannamn. Men det är han alltså helt ensam om i kungafamiljen.

Att Prinsessan Sofia inte av samma skäl heter Hellqvist beror på ett gemensamt beslut.

Den 18 juni 2015 (5 dagar efter vigseln) kom följande nyhet:

”Prinsessan Sofia och prins Carl Philip har nu lämnat in en namnändringsblankett till Skatteverket. På blanketten skriver de att de väljer det gemensamma efternamnet Bernadotte.”

Prinsessan Madeleines brittisk-amerikanske make Christopher O’Neill ville inte bli prins. Han tituleras Herr.

När Prince Harry gifte sig med den amerikanska skådespelerskan Meghan Markle (höger bild) och det blev kris i familjen förblev han prins och han och Meghan behöll sina titlar Duke and Duchess of Sussex, men de tituleras inte längre som hans/hennes Kungliga Höghet (His/Her Royal Highness, HRH). Han gav även upp sina militära titlar och bär inte längre arméuniform offentligt.

KÄLLA: svd.se, Expressen, bbc.com

Elektrolyter

Elektrolyter är mineraler med en elektrisk laddning. Dessa behövs för att hålla en bra muskelfunktion, ett bra blodtryck samt för nervsystemets normala funktion. Obalans i elektrolyter kan alltså uppstå vid för mycket träning, varmt väder, sjukdom eller magproblem.

De vanligaste elektrolyterna är natrium, kalium (heter konstigt nog potassium på engelska), kalcium, magnesium och klorid.

Brist på elektrolyter kan t. ex. visa sig som huvudvärk, trötthet, yrsel, koncentrationssvårigheter och rastlöshet. Man kan även uppleva sömnproblem, svaghet, kramper, hjärtklappningar och förändringar i blodtryck. Det kan även uppstå problem relaterat till mag-tarm-systemet.

Vätskebalansen påverkas av mängden vatten, salt och kalium som intas via mat och dryck och är balansen mellan kroppens vätska, natrium och kalium och regleras av njurarna.

När ska man ta vätskeersättning?

Om man bara är lite törstig fungerar vatten utmärkt. Kräks man eller har mycket diarré förlorar man även salter och då räcker det inte med bara vatten. Man måste ersätta saltförlusterna. Bäst är att köpa vätskeersättning.

KÄLLA: betteryou.se, purepowersport.se, bodystore.com, folkhälsa.nu, anhoriga.se, Youtube, 1177.se

Järnridån

Järnridån var en metafor (ett bildligt uttryck) för en gräns som delade Europa i två delar efter andra världskriget fram till kalla krigets slut 1991. Denna ridå delade Europa mellan det sovjetiska blocket (som representerades av staterna i Warszawapakten) och NATO-medlemmarna samt neutrala länder som t. ex. Sverige.

Berlinmuren var kanske den mest verkliga delen av järnridån men så småningom kom även de allt hårdare bevakade gränserna längs Warszawapaktens medlemsländer gentemot resten av Europa att utgöra en nästan fysisk sådan ridå...

Rent politiskt, ekonomiskt och socialt brukar järnridån symbolisera de strikta statskontrollerade förhållandena i öst (Sovjetunionen och Östeuropa) jämfört med de mer liberala och demokratiska förhållandena i väst.

Benämningen brukar ofta härledas till den brittiske statsministern Winston Churchill som använde den under ett tal i mars 1946 för att beskriva Sovjetunionens strikta dominans och kontroll över Östeuropa.

Den politiska delningen av Europa i 2 läger efter andra världskriget hade även stor inverkan på migrationen. Precis som Berlinmuren innebar järnridån att möjligheten för migration mellan öst och väst i princip stannade av under kalla kriget.

Järnridån försvann till följd av Berlinmurens fall 1989 och Sovjetunionens upplösning 1991.

KÄLLA: so-rummet

Sjöhäst

Sjöhästar (Hippocampus) är ett släkte av fiskar som tillhör familjen kantnälsfiskar.

Sjöhästar är små fiskar, cirka 10-35 centimeter långa, som långsamt simmar upprättstående genom vågformiga rörelser med ryggen och bröstfenorna och som har ett hästliknande huvud och långsmal kropp.

Kroppen är klädd med ringar av bensköldar och de kan ha olika slags horn och taggar.

Gripsvansen används till att hålla i sig i någon tångruska eller sjögräs för att djuret inte ska svepas med av strömmarna. Det finns sjöhästar i lysande starka färger och andra som har mer kamouflerande färger.

Sjöhästar använder sin smala snabelliknande mun som en pipett och suger i sig smådjur som plankton och små kräftdjur.

Hos sjöhästar är det hanen som föder upp ynglen. Hanen har en ficka på magen där honan lägger sina ägg och som hanen sedan befruktar.

Det finns över 40 arter av sjöhäst. Flertalet finns i tropiska hav men 2 arter, långnosad sjöhäst och kortnosad sjöhäst, finns i europeiska vatten.

PAPPER OCH STYGN

